

Dossier temàtic

L'epidèmia de grip de 1918 al Vallès

---

# Presentació

---

Rafael Luque Fernández, Fundació Bosch i Cardellach / rluque2@gmail.com

---

10

La coneguda com a *grip espanyola* de l'any 1918 no era la primera epidèmia de grip que atacava els humans de manera universal causant un elevat nombre de morts, però sí, sense cap mena de dubte, la més mortífera coneguda fins aleshores. La precedent, amb una letalitat que anunciava un futur gens desitjable, fou la de 1889-1890, que va assolir el Vallès durant tres setmanes i de la qual Lluís Carreras Puig, degà del Cos Mèdic de Sabadell, va deixar constància escrita, constatant que “*raras veces se ha visto en Sabadell tantas defunciones en tan pocos días*”, de manera que podia afirmar que en realitat va haver-hi dues epidèmies: “*la grippe y la neumonía*”.

— Al llarg del segle XIX, amb les recurrents epidèmies de còlera i de tifus, diversos metges higienistes alertaren del fet que la salubritat, la higiene i la sanitat de pobles i ciutats eren el millor antídote contra aquestes *pestes* o *passes*, i l'enderrocament de les muralles i l'ampliació de les ciutats mitjançant els eixamples auguraven, de la mà de les millores higiènico-sanitàries —com ara la canalització d'aigua corrent i clavegueram, la supressió d'abocadors o el trasllat d'escorxadors i cementiris lluny dels centres urbans— un futur prometedore. Així ho reflectiren enginyers, urbanistes i metges amb propostes i projectes modernitzadors, des del més conegut, projectat per Ildefons Cerdà a Barcelona, fins a metges menys coneguts però no menys importants en el cas que ens ocupa, com ara el metge Ramon Pujadas Serratosa, autor d'una *Memoria médico-topográfica de Sentmanat*, la qual fou premiada per la Reial Acadèmia de Medicina i Cirurgia de Barcelona l'any 1888-1889, o bé l'estudi mèdico-geogràfic, higiènic i social que va dur a terme el metge sabadellenc Agustí Rius i Tarragó mitjançant la seva *Topografía médica de Sabadell*, la qual fou premiada amb Medalla d'Or i el títol corresponent d'Acadèmic en el concurs de 1913, també atorgat per la Reial Acadèmia de Medicina i Cirurgia de Bar-

celona, i que començava amb aquest lema: “*El grado de civilización de una nación, se mide mucho mejor por la perfección de su organización higiénica, que por la intensidad de su producción industrial y de su movimiento comercial*”.

La grip de l’any 1918 al Vallès que s’analitza en aquestes pàgines va superar la de 1889-1890 amb escreix...

El 1918 va ser l’any en què va acabar la llarga guerra mundial iniciada a l’agost de 1914 i coneguda aleshores com a Gran Guerra i posteriorment com a Primera Guerra Mundial. Fou la major crisi bèl·lica mundial coneguda fins aleshores, la qual va mobilitzar setanta milions de soldats, va causar deu milions de morts, més de catorze milions d’invàlids, milions d’hectàrees de cultiu arrasades, xarxes de ferrocarril, comunicacions i transports destruïdes, a més de la pobresa i misèria d’amplis sectors de la població, i la desaparició, finalment, dels grans imperis: el Rus, l’Otomà, l’Austrohongarès i l’Alemany.

A la devastació d’aquella guerra s’hi va sumar, l’any 1918, una altra crisi de caràcter sanitari, que assolà tot el món i que fou anomenada com a *grip espanyola*.

Com ara sabem, la mal anomenada *grip espanyola* fou una pandèmia d’abast mundial, l’origen de la qual s’atribueix a Fort Riley, un establiment militar situat a Kansas, als Estats Units, on va aparèixer durant el mes de març i que arribà a Europa per mitjà dels soldats estatunidencs al començament de 1918. I sabem que fou anomenada –malament– *espanyola*, perquè Espanya era aleshores un dels pocs països on, en ser neutral a la Gran Guerra, s’informava de la pandèmia obertament, mentre que als països bel·ligerants s’aplicava la censura militar i es prohibia expressament fer-ne esment. Fou així com es va passar a anomenar *espanyola* creient erròniament que s’havia iniciat aquí. La grip va ser activa des de començaments de 1918 fins a l’estiu de 1919, en tres onades successives. La primera durant la primavera de 1918 –relativament suau–; la segona a la tardor –molt virulenta–, i la tercera durant els primers mesos de 1919 –menys mortífera. Fou d’abast mundial. Es calcula que afectà un terç de la població, uns 500 milions de persones, i les xifres de mortalitat total encara es discuteixen avui, però van des dels 20 fins als 50 milions, i algunes estimacions arriben fins als 100 milions. A Espanya es calcula que la població afectada fou d’uns 8 milions de persones i la mortalitat d’unes 240-250.000 persones, entre 1918 i 1920. Catalunya es va veure afectada bàsicament durant la segona onada, a l’octubre; contagià unes 800.000 persones i deixà entre 25.000 i 30.000 morts.

A finals de setembre, al Vallès, les notícies que arribaven del migdia francès eren que l’epidèmia feia estralls, on els infectats morien ràpidament, mentre que a Girona

12 i Figueres el nombre d'infectats era més nombrós que a la resta de la província, i el governador civil ordenava als alcaldes el tancament de teatres i cinemes d'ambdues ciutats. També s'organitzaren serveis sanitaris a la frontera francesa, a Portbou, la Jonquera, Puigcerdà, Bossost, Les i la Seu d'Urgell. Unes mesures que els especialistes de l'època, l'internista Gregorio Marañón, l'expert en salut pública Gustavo Pittaluga i el microbiòleg Antonio Ruiz Falcó, encarregats per la Direcció de Sanitat i el Ministeri de la Governació per viatjar a França per fer un estudi oficial de l'estat de la pandèmia gripal, i en el qual visitaren diversos hospitals –Beaujon, Saint-Antoine, Val de Grace, Hotel Dieu, Cochin, a més de l'Hospital d'Infecciosos de l'Institut Pasteur–, en tornar van concloure que, al seu entendre, i des del punt de vista epidemiològic, per a la difusió de la malaltia devien ser més perillosos els casos benignes, ja que per la seva mobilitat, anaven semblant el contagi pertot arreu. Aclarien que les troballes bacteriològiques de França es corresponien amb les de Madrid, indicant que el bacil de Pfeiffer jugava ja un paper molt secundari i, en canvi, les infeccions estreptocòciques i neumocòciques adquirien una virulència extrema. Abundava, en aquest sentit, el metge forense Antonio Piga Pascual, a una conferència impartida al Col·legi de Metges de Madrid l'11 de novembre de 1818. Piga va fer un estudi sobre la broncopneumònia gripal a l'Hospital Militar de Carabanchel del 15 de setembre al 20 d'octubre, amb 571 pacients, investigant des de les causes fins a l'autòpsia, els mitjans de la transmissió de contagi i la relació entre la síndrome, l'anatomia patològica i la terapèutica, concloent –i insistint– que “*No es lo mismo complicaciones en la gripe que gripe complicada*”. Junt amb Luis Lamas, van publicar l'any 1919 un dels primers treballs exhaustius sobre la grip, *Infecciones de tipo gripal*, diversos capítols del qual es van publicar prèviament a la revista *La Medicina Ibero*.

— A Catalunya, els primers casos que es produïren entre militars de guarnició van correspondre a tropes properes a la frontera; també les repatriacions de milers de treballadors emigrants, forçades per la fi de la Primera Guerra Mundial o per la finalització de temporada, com era el cas dels veremadors, que van ser la via més segura de penetració de la grip a Catalunya. Un dels metges encarregats de la vigilància a l'estació de Portbou informà del pas d'uns 40.000 obrers que en uns seixanta dies i en menors proporcions havien anat arribant en dies successius. La major part eren persones originàries d'Almeria, de Múrcia i del País Valencià. Entre abril i novembre de 1918 es calcula que hi va haver, com a conseqüència de les acaballes de la Gran Guerra, un moviment migratori de més d'un milió i mig de persones, un dels primers factors recurrents a la gravetat de

la pandèmia. A Espanya s'observaren dues rutes d'extensió de la malaltia: una relacionada amb les línies de ferrocarril Portbou-Almeria i una altra, la d'Irun a Medina del Campo (Valladolid), a causa del moviment constant de treballadors. Alhora, el retorn en massa d'aquests emigrants espanyols i també dels soldats portuguesos cap al final de la guerra, juntament amb la mobilització que va representar la incorporació a files dels nous reclutes i excedents de quota, van ser els dos factors principals per a la importació i la difusió de la nova epidèmia.

---

L'epidèmia, doncs, com arreu, també es va estendre pel Vallès...

Aquest dossier temàtic s'endinsa en l'estudi d'aquella greu crisi sanitària al Vallès, en un context en què, derivat d'aquella Gran Guerra, el preu dels articles de primera necessitat va anar augmentant a mesura que passaven els anys de la conflagració i que, arribats a la tardor de 1918, havien assolit més d'un 134% sobre els preus de 1913. Aquesta situació de penúria abocà la gent treballadora a un seguit de reivindicacions per equiparar els seus salaris amb aquell increment dels preus, i l'any 1918 el Vallès es trobava farcit de mobilitzacions per millorar les seves condicions de vida. De tal manera, que durant el mes d'octubre, el mateix que la pandèmia de grip assolà amb més virulència les poblacions, les ciutats més importants com ara Terrassa i Sabadell, però també d'altres poblacions com Castellar de Vallès es trobaven, entre els mesos d'agost a desembre de 1918, pràcticament paralizades laboralment degut a les vagues i als locauts patronals que se'n derivaren.

13

---

Amb aquest context de rerefons s'estengué l'epidèmia de grip al Vallès, la qual s'analitza al llarg d'aquest dossier per determinar quina fou la seva magnitud i les seves conseqüències.

---

L'octubre del 2021 la Fundació Bosch i Cardellach, conjuntament amb altres centres d'estudi del Vallès, i amb el suport de l'Ajuntament de Sabadell, va iniciar una nova edició del Curs d'Història del Vallès, dedicat en aquesta ocasió a la pandèmia de grip del 1918. El dossier aquí presentat, és la publicació de les ponències d'aquell curs, que va comptar amb experts de reconegut prestigi per entendre què va ser la coneguda com a "grip espanyola", tant en l'àmbit sabadellenc i vallesà com a Catalunya i arreu del món.

---

Entre les ponències cal esmentar que la presentada per Mariona Vigués dedicada a la grip de 1918 a Terrassa, no apareix en el present dossier ja que es publicarà a la revista *Terme*.

---

Comptem doncs amb les aportacions d'investigadors i investigadores que han dut a terme les seves recerques al bell mig d'una altra pandèmia de grip d'abast mundial, de

característiques molt semblants a la de 1918, per més que amb especificitats peculiars que la diferenciaven d'aquella, les més importants de les quals han estat, sens dubte, els grups d'edats atacats amb què el virus s'ha aferrissat: les persones grans, de més edat, a diferència d'aquella, on els grups d'edats més colpejats foren el de les persones adultes joves d'entre 20 a 40 anys; i, de l'altra, la disponibilitat actual de vacunes, mentre que a la de 1918-1919 no n'hi havia. Mentre que en aquella el nombre de morts resultant fou elevadíssim, en l'actual encara està per determinar.

14 Obre aquest dossier el treball d'Alfons Zarzoso, doctor en Història i director del Museu d'Història de la Medicina de Catalunya, amb una panoràmica general de les malalties infeccioses al tombant del segle xx: *De la grip de 1918: fragilitat, desmemoriament, ciència i política*. Rafael Luque, llicenciat i Màster en Història Contemporània i doctor en Història Comparada, Política i Social per la UAB i membre de la Fundació Bosch i Cardellach, analitza *Les entitats sanitàries i socials a l'arribada de la grippe de 1918 a Sabadell*, les mesures preses per deturar la crisi, així com el cost demogràfic de la pandèmia a Sabadell. El segueix el de Franz Hengesbach Martin, graduat en Història per la UAB i màster en Història de Cultures Medievals per la UB, que fa un recorregut biogràfic dels metges sabadellencs que lluitaren contra l'epidèmia a *Els protagonistes: els metges sabadellencs que lluitaren contra l'epidèmia de grip de 1918-1919*. Al seu torn, *La grip espanyola als pobles. El cas de Sentmenat*, és analitzat per Esteve Canyameres, enginyer tècnic agrícola, historiador i coordinador de la Secció d'Història i Arqueologia de la Fundació Bosch i Cardellach. Ernesto Vilàs, llicenciat en Història i coordinador de la secció d'Història del Cercle de Recerques i Estudis Mogoda (CREM), analitza el sistema de medicina rural i la crisi sanitària de 1918 a *El combat contra les malalties endèmiques d'un poble pagès vallesà. Santa Perpètua de Mogoda, 1900-1930*. Finalment, Beatriz Echeverri Dávila, doctora en Ciències Polítiques i Sociologia per la Universitat Complutense de Madrid, i pionera en els estudis de la grip de 1918, tanca el dossier amb un estat de la qüestió dels estudis sobre la pandèmia de 1918 en el treball *La grip espanyola un segle després*. De ben segur que aquestes aportacions constituïran una primera aproximació general al coneixement d'aquella pandèmia de grip al Vallès.

---

---

---

---

---

---

---

---

---

---